

çalıştay

VakıfBank Kùltür Yayınları: 0263

Tarih: 071

Çalıştay Serisi: 3

DİJİTAL BEŞERİ BİLİMLER VE OSMANLI ÇALIŞMALARI

Editör

Doç. Dr. Yunus Uğur

Proje Editörü ve Son Okuma

Dr. Mehmet Yılmaz Akbulut

Kapak ve Sayfa Uygulama

Faruk Özcan

VakıfBank Kùltür Yayınları

Saray Mahallesi

Dr. Adnan Büyükdeniz Caddesi

No:7/A1 – Kat 13,

Ümraniye 34768 İstanbul

Telefon: 0 216 285 9571

www.vbky.com.tr - info@vbky.com.tr

Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2023

ISBN 978-625-6385-49-8

Kitabın tüm yayın hakları VakıfBank Kùltür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı

Turkuvaz Haberleşme ve Yay. A. Ş.

Güzeltepe Mahallesi Mareşal Fevzi Çakmak Caddesi B Blok

No: 29/1/1 Eyüpsultan İstanbul

Telefon: 0212 354 3000

Sertifika No: 46403

1. Baskı: Aralık 2023

çalıştay

DİJİTAL BEŞERÎ BİLİMLER VE OSMANLI ÇALIŞMALARI

EDİTÖR
YUNUS UĞUR

İÇİNDEKİLER

Katkıda Bulunanlar	7
Teşekkür	13
Giriş: Dijital Beşerî Bilimler, Dijital Tarih ve Dijital Osmanlı Çalışmaları Yunus Uğur	15

YÖNTEM VE DİL-METİN ÇALIŞMALARI

Kültürel Miras Örneğinde Dijital Beşerî Bilimler ve Dijital Osmanlı Çalışmaları Yunus Uğur	27
Programlama'dan Yapay Zekâ'ya Osmanlı Türkçesi İçin Metin Tanıma ve Otomatik Transkripsiyon Fatma Aladağ ve Elif Derin Can	45
Kazasker Ruznamçelerinin Semantik Modellenmesi Esmâ Fatıma Bilgin Taşdemir	77

VERİ TABANI VE AĞ ANALİZİ ÇALIŞMALARI

Ulema Veri Tabanı: Yaklaşım, Veri Modeli, İmkânlar ve Gelecek Vizyonu Abdurrahman Atçıl, Salih Günaydın, Gürzat Kamı ve Abdullah Karaarslan	95
Bir Sosyal Ağ Analizi Uygulaması : 17. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Saray Mensuplarının Borç Alacak İlişkileri: Betül İpşirli Arıt	117

MEKÂN ANALİZİ ÇALIŞMALARI

Dijital Şehir Tarihi ve Osmanlı Çalışmaları Fatma Aladağ	135
Kollardan Belediye Dairelerine: 19. Yüzyılda İstanbul'un İdari Dönüşümünü ve Mahallelerini Mekânsallaştırmak Büşranur Bekman	173
Bir İstanbul Mahallesinin Sosyomekânsal Analizi: 19. Yüzyılda Molla Aşki Mahallesi Özge Eda Kaya	207
19. Yüzyıl İstanbul Tekkeleri ve Mekânsal Konumlanışları Serpil Özcan	243
Bayram Kutlamalarının Mekânsal Bağlamını Görselleştirmek: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul'da Millî Bayramlar Ahmet Erdem Tozoğlu, Elif Kaymaz ve Öykü Su Sezen	293

KATKIDA BULUNANLAR

Yunus Uğur Lisans derecesini Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde, YL ve doktora derecesini ise aynı üniversitenin Tarih programında tamamladı. 2003-2004 yıllarında New York Binghamton Üniversitesi Tarih Bölümü'nde araştırmacı olarak bulundu. 2009-2020 tarihleri arasında İstanbul Şehir Üniversitesi Tarih Bölümü kadrosunda görev yapmış ayrıca Şehir Araştırmaları Merkezi Direktörlüğünü ve Şehir Çalışmaları yüksek lisans programı başkanlığını yürütmüştür. 2016- 2017 yıllarında Berlin'de akademik çalışmalarını yürütmüştür. Halen Marmara Üniversitesi Dijital Beşerî Bilimler Araştırma Merkezi müdürü ve Tarih Bölümü öğretim üyesidir. Aynı zamanda *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*'nin baş editörü olup www.digitalottomanstudies.com ve www.insidedh.com platformlarının yöneticisi ve kurucularındandır. Ayrıca Global Şehir Tarihi Projesi (GUHP) Yönetim Kurulu Üyesi, Avrupa Şehir Tarihçileri Birliği (EAUH) ve Ortadoğu Araştırmaları Derneği (MESA) üyesidir. Yapmış olduğu proje ve yayınların yoğunlaştığı alanlar Osmanlı şehir tarihi, kent mekânı ve mahalleler, tarihyazımı, tarih kaynakları, dijital tarih, tarihi coğrafya, sözlü tarih ve kültürel miras alanlarını kapsar.

Fatma Aladağ Lisans derecesini İstanbul Şehir Üniversitesi Tarih Bölümü'nde, YL derecesini ise aynı üniversitesinin Tarih programında "Cities and Administrative Divisions of the Ottoman Empire in the Early 16th Century: A Case Study for the Application of Digital History to Ottoman Studies" başlıklı tezi ile aldı. Freie Universität Berlin ve Oxford Üniversitesi'nde araştırmacı oldu. Birçok tarih, dijital beşerî bilimler, dijital tarih ve kültürel miras projelerinde mekânsal analiz, veri görselleştirme ve veri tabanı tasarımı kapsamında araştırmacı ve koordinatör olarak görev aldı. Osmanlı Türkçesi arşivler odağında yapay zekâ ile dijital edisyon, TEI, metin kodlama, kitle-kaynak, haritalama ve veri tabanı tasarımı üzerine çalışmalar yürütmektedir. Çalışma alanları olan şehir tarihi, dijital beşerî bilimler ve dijital tarih üzerine yayınları bulunmaktadır ve 2021 yılından itibaren üniversitelerin Tarih Bölümünde ders vermektedir. Leipzig Üniversitesi'nde sürdürdüğü doktora çalışması, 19. yüzyıl İstanbulu'nun dijital şehir tarihine odaklanmaktadır ve Leipzig Üniversitesi Computational Humanities programında araştırmacı olarak yer almaktadır. Digital Ottoman Studies Platformu'nun kurucusu ve koordinatörüdür.

Elif Derin Can Lisans eğitimini İstanbul Şehir Üniversitesi Tarih ve Türk Dili ve Edebiyatı Bölümlerinde tamamlamıştır. Yüksek lisans derecesini ise Marmara Üniversitesi'nden "Manuscript Collections of the Chief Harem Eunuchs in the Early Modern Ottoman Empire" teziyle almıştır. Ana çalışma alanı Osmanlı el yazması kitap kültürü olup bu alanda çalışmalarına çeşitli projelerle devam etmektedir. Dijital beşerî bilimler, özellikle de Osmanlı Türkçesi metinlerinin transkripsiyonuna ve kodlanmasına yönelik dijital yöntemler diğer çalışma alanlarıdır. Zooniverse ve Transkribus gibi çeşitli uluslararası platform ve yapay zekâ altyapılarının desteğiyle Osmanlıca metinlerin dijital edisyonu ve kitle-kaynak projelerinde çalışmaktadır. Digital Ottoman Studies Platformu'nda editör olarak görev almaktadır.

Esmâ F. Bilgin Taşdemir 2012-2018 yılları arasında Sabancı Üniversitesi'nde Bilgisayar Bilimi ve Mühendisliği Doktora Programında eğitim aldı. Türkçe el yazısı tanıma problemi üzerinde çalıştı ve "Türkçe için Geniş Dağarcıklı Çevrimiçi El Yazısı Tanıma Sistemi" başlıklı tezi ile doktor unvanı almaya hak kazandı. Ardından, 2019 yılında İstanbul Medeniyet Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümünde akademik personel olarak çalışmaya başladı. Araştırmalarını daha çok bilgisayarlı görme, yapay zekâ uygulamaları ve belge tanıma konularında yoğunlaştıran araştırmacı sosyal bilimlerde bilgisayarlı yöntemlerin kullanılmasını amaçlayan farklı projelerde yer almaktadır.

Abdurrahman Atçıl Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Programı'nda doçent olarak çalışan Atçıl'ın araştırmaları genellikle erken modern dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda hukuk, din ve siyaset konularıyla ilgilidir. Atçıl'ın *Erken Modern Osmanlı İmparatorluğu'nda Alimler ve Sultanlar (Scholars and Sultans in the Early Modern Ottoman Empire)* isimli ilk kitabı Müslüman alimlerin bağımsız kozmopolit bir gruptan alim-bürokratlara dönüşümünü ele almaktadır. Diğer yayınlanmış çalışmaları Osmanlı-Safevi çatışması, ulema hareketliliği, İslam hukuk geleneğinde teoloji ve felsefe, medrese-üniversite karşılaştırması gibi konuları incelemektedir. Şu anda Avrupa Araştırma Konseyi tarafından Güçlendirme Desteği ile desteklenen OTTOLEGAL projesinin ve İslam Araştırmaları Merkezi tarafından desteklenen Dijital Tabakat: Ulema Veri Tabanı projesinin yürütücülüğü yapmaktadır.

Salih Günaydın KULeuven Üniversitesi (Belçika) Elektroteknik Fakültesi'nde 2006 yılında yüksek lisans eğitimini tamamladıktan sonra, Belçika ve Hollanda'da telekomünikasyon ve yarı iletken endüstrilerinde aktif olan çeşitli şirketlerde yazılım uzmanı olarak çalıştı. 2012

yılında İstanbul Şehir Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nde araştırma görevlisi olarak göreve başladı. 2013 yılında hazırladığı “Fahreddin er-Râzî'nin Düşünce Sisteminde Mekân Kavramı” başlıklı teziyle Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kelâm bilim dalından ikinci yüksek lisans derecesini aldı. İstanbul Şehir Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nde kelâm, felsefe ve tasavvuf alanlarında çeşitli lisans dersleri verdi (2014-2019). Veri edinim ve analiz sürecinin bütün evreleri için çözümler üretmekten sorumlu olduğu OTTOLEGAL projesinin yanı sıra, İslam Araştırmaları Merkezi'nin (İSAM) himayesinde Abdurrahman Atçıl ve başkaları ile birlikte, dijital katılımcı bir araştırma platformunun kurulmasını hedefleyen Dijital Tabakat: Ulema Veri Tabanı projesinde de yer almaktadır.

Gürzat Kami Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünden mezun oldu (2012). İstanbul Şehir Üniversitesi Tarih bölümünde “Understanding a Sixteenth-Century Ottoman Scholar-Bureaucrat: Ali b. Bali and His Biographical Dictionary” isimli teziyle yüksek lisans derecesi aldı (2015). Marmara Üniversitesi Tarih bölümünde “Damascene Scholars in the Mamluk-Ottoman Transition: History of Three Generations of the Ghazzi Family (1450-1650)” isimli teziyle doktor ünvanı kazandı (2023). Halen Sabancı Üniversitesi'nde Avrupa Araştırma Konseyi tarafından desteklenen OTTOLEGAL isimli projede doktora sonrası araştırmacı olarak çalışmalarına devam etmektedir. İlgi alanları arasında erken modern dönemde Osmanlı uleması, Memlûklerin son asrında Kahire ve Suriye'de ulema ve ilmi hayat, İslam coğrafyasında ulema ilişki ağları ve ilmi üretim, sosyal network analizi gibi konular bulunmaktadır.

Abdullah Karaarslan İstanbul Şehir Üniversitesi Tarih bölümünden mezun oldu (2016). “Diverging Career Paths and Social Networks: A Cohort of the Students with Literary Talent in the Sahn Madrasas in the Sixteenth Century” isimli teziyle İstanbul Şehir Üniversitesi'nden yüksek lisans derecesi aldı (2019). Halen Sabancı Üniversitesi Tarih bölümünde doktora öğrencisidir. Aynı zamanda Sabancı Üniversitesi'nde Avrupa Araştırma Konseyi tarafından desteklenen OTTOLEGAL isimli projede araştırmacı ve İslam Araştırmaları Merkezi tarafından desteklenen Dijital Tabakat: Ulema Veritabanı projesinde yürütücü yardımcısı olarak çalışmaktadır. İlgi alanları arasında erken modern dönem Osmanlı uleması ve sosyal network çalışmaları bulunmaktadır.

Betül İpşirli Argıt 1998 tarihinde Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. Aynı üniversitede, 2009 senesinde doktorasını tamamladı. Halen Marmara Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi bölümü öğretim üyesidir. Erken modern dönemde Osmanlı kadınları, saray, maddî kültür gibi konular üzerine çalışmaktadır. Bu alandaki makalelerine ilaveten, *Life after the Harem: Female Palace Slaves, Patronage and the Imperial Ottoman Court* (2020), *Hayatlarının Çeşitli Safhalarında Harem-i Hümayun Cariyeleri, 18. Yüzyıl* (2017) ve *Rabia Gülnuş Emetullah Valide Sultan (1640–1715)* (2014) adlı çalışmaların yazarıdır.

Büşranur Bekman 1995 yılında İstanbul’da doğdu. Lisans derecesini İstanbul Şehir Üniversitesi Tarih bölümünde, yüksek lisans derecesini Marmara Üniversitesi Şehir Çalışmaları programında tamamladığı “XIX. Yüzyılın Dönüşen İstanbul’unda Mahalleler, Kollar ve Belediyeler: Bir Envanter ve Haritalama Çalışması” başlıklı teziyle aldı. Yüksek lisans eğitimi boyunca İstanbul Şehir Üniversitesi Şehir Araştırmaları Merkezi’nin yurtiçi ve yurtdışında gerçekleştirdiği projelerde araştırma asistanı olarak görev yaptı. 2022 yılında Sakarya Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü’nde araştırma görevlisi olarak göreve başlayan Bekman, Osmanlı Araştırmaları Merkezi bünyesinde hayat geçirilen Dijital Beşerî Bilimler Atölyesi ve OSAR Blog projesinin koordinatörlük görevini üstlenmektedir. Erken modern Osmanlı şehir tarihi, dijital beşerî bilimler ve Osmanlı mahalleleri üzerine yoğunlaşan Bekman, Marmara Üniversitesi Yeniçağ Tarihi doktora programında hazırlamakta olduğu teziyle dijital şehir tarihi kapsamında 18. yüzyıl Suriçi İstanbul mahalleleri üzerine çalışmaktadır. Halen Kadim Dergisi ve Digital Ottoman Studies Platformu’nda editördür.

Özge Eda Kaya 1995 yılında İngiltere’de doğdu. Lisans derecesini İstanbul Şehir Üniversitesi Tarih bölümünden tamamladı. Yüksek lisansını ise Marmara Üniversitesi Şehir Çalışmaları bölümünde “XIX. Yüzyılda Bir İstanbul Mahallesinin Sosyal-Mekânsal Analizi: Molla Aşki Mahallesi” başlıklı tezi ile tamamladı. Şu anda İstanbul Medeniyet Üniversitesi Tarih bölümünde sürdürdüğü doktora çalışmasına; esas-ı emlak defterleri üzerinden 19. yüzyıl İstanbul sur içi mahallelerinin sosyal ve mekânsal analizleri konusunda devam etmektedir. Başlıca çalışma alanları Osmanlı şehir tarihi, Osmanlı’da sosyal hayat, menzilmâmeler ve dijital tarih çalışmalarını kapsamaktadır.

Serpil Özcan Yüksek lisansını İstanbul Şehir Üniversitesi, Şehir Çalışmaları bölümünü, TÜBİTAK proje desteğiyle dijital beşerî bilimler yöntemleri kullanarak hazırladığı “XIX. Yüzyıl İstanbul Tekkeleri ve Mekânsal Konumlanışları” adlı teziyle 2020 yılında tamamladı. Aynı yıl Marmara Üniversitesi Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı’nda başladığı “Tekkeler Odağında Uzun Mesafeli Seyahatlar ve Son Dönem Osmanlı İstanbul’u” konulu doktora çalış-

masına, yine dijital yöntemler perspektifinden yaklaşarak, devam ediyor. Digital Ottoman Studies platformuna editör olarak katkı sunuyor.

Ahmet Erdem Tozoğlu Lisans eğitimini Bilkent Üniversitesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü'nde (2005), yüksek lisans (2007) ve doktora derecelerini (2013) ODTÜ Mimarlık Tarihi lisansüstü programında tamamladı. 2014 yılından beri Abdullah Gül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. 2018-19 yıllarında ABD'de Şikago Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü (NELC) bünyesinde misafir araştırmacı olarak bulunmuştur. Araştırma alanları arasında Osmanlı modernleşmesi ve modernitenin aktörleri ve kentsel mekânları ile 19. ve 20. yüzyıl mimarlığı, mimarlık tarihyazını konuları bulunmaktadır. Bu konularda yayınlanmış ulusal ve uluslararası kitap bölümleri ve makaleleri ve bildirileri bulunmaktadır.

Elif Kaymaz ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama lisans eğitimi ardından aynı üniversitede Mimarlık Tarihi yüksek lisans derecesini Ankara sinemaları tarihi üzerine yazdığı tezle 2019 yılında tamamladı. Doktora çalışmalarına ODTÜ Mimarlık tarihi bölümünde devam etmekte, aynı zamanda ODTÜ Mimarlık Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak, Mimarlık Fakültesi Dergisi'nde ise yardımcı editör olarak çalışmaktadır. MATPUM, GABAM, Suna Kıraç Kütüphanesi gibi çeşitli kurumlarla iş birliği içinde yürütülen projelerde yer alan Kaymaz, 2020-2022 yılları arasında "Ulus Devletin İnşa Sürecinde Milli Bayramların İcadı ve Kutlanması" isimli TÜBİTAK projesinde doktora bursiyeri olarak görev almıştır. Çalışmaları 20. yüzyıl mimarlık ve kent tarihi ile sinema ve medya çalışmaları, dijital beşerî bilimler ve yıkım/ölüm konularına odaklanmaktadır.

Öykü Su Sezen Eskişehir Anadolu Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nden 2019 yılında mezun oldu. Yüksek lisansını Kayseri Abdullah Gül Üniversitesi, Mimarlık Anabilim Dalı'nda tamamladı (2022). 2020-2022 yılları arasında "Ulus Devletin İnşa Sürecinde Milli Bayramların İcadı ve Kutlanması" projesinde bursiyer olarak görev aldı. Şu anda Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Tarihi programında doktora öğrencisidir. Çalışma alanları 19. ve 20. yüzyıl mimarlık tarihi, çocuk mekânları ve konut üzerine yoğunlaşmıştır.

TEŞEKKÜR

Bu kitabı oluşturan makalelerin çoğu, III. Uluslararası Osmanlı Araştırmaları Kongresi'ne (OSARK) sunulan tebliğlerden üretildi. İlki 2015 yılında Sakarya'da, ikincisi 2018'de Tiran'da yapılan OSARK'ın üçüncüsü 7-9 Eylül 2022 tarihlerinde İstanbul Medeniyet Üniversitesi ev sahipliğinde gerçekleştirildi. Yoğun ilgi ve katılımın olduğu kongrede düzenleme kurulunun titizlikle seçtiği başta tarih olmak üzere, filoloji, hukuk, felsefe, bilim tarihi vs. disiplinlerden yaklaşık iki yüz tebliğ sunuldu.

İstanbul Medeniyet Üniversitesi ve Sakarya Üniversitesi Tarih Bölümlerinin büyük emek ve fedakârlıkla gerçekleştirdikleri bu kongrenin kalıcı nitelikteki semeresini bu ve aynı kapsamda yayımlanan diğer kitaplarla okuyucu ile buluşturmakta büyük kıvanç duymaktayız.

Bu vesile ile Kongre organizasyonunu cömertçe destekleyen Türk İş birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Türk Tarih Kurumu (TTK), Türk Hava Yolları (THY) ve özellikle de Üsküdar Belediyesi'ne sonsuz minnettarlığımızı ifade etmek isteriz.

OSARK 2022 Dönem Başkanları
Prof. Dr. Selim Karahasanoğlu
Prof. Dr. İsmail Hakkı Kadı

Prof. Dr. Arif Bilgin
OSAMER Başkanı

GİRİŞ

DİJİTAL BEŞERÎ BİLİMLER, DİJİTAL TARİH VE DİJİTAL OSMANLI ÇALIŞMALARI

YUNUS UĞUR

Beşerî (insan) ve sosyal (toplum) bilimler ile teknoloji, bilişim ve veri bilimleri alanlarının kesişiminde ortaya çıkan yeni alanı biz bu kitapta dijital beşerî bilimler (DBB) olarak adlandıracağız. Literatürde dijital insanî bilimler, dijital sosyal ve beşerî bilimler ve hesaplamalı sosyal veya beşerî bilimler olarak da adlandırılmaktadır. Özellikle hesaplamalı sosyal bilimler, sosyal bilimcilerce kullanılan oldukça yaygın ve lisansüstü programları da olan bir alana dönüşmüştür. Dijital beşerî bilimler ise beşerî bilimlerde daha fazla kullanılmaktadır. Tüm bunlar bazen bir isim altında birleşse ve yaklaşım ve yöntemler ortaklaşsa da beşerî bilimler ve sosyal bilimlerin veri kaynakları ve araştırma soruları çerçevesinde farklılaşması adlandırma konusunda da böyle bir farklılığı ortaya çıkarmıştır.

İfade edildiği üzere DBB öncelikle tarih, sanat, dil ve edebiyat, felsefe gibi alanlara dair çalışmaları kapsasa da sosyal bilimlere dair olanlar da bu isim altında ele alınabilmektedir. Bununla birlikte ele alınan konuların ait olduğu disiplinlerine göre DBB'nin alt alanları da oluşmaya başlamıştır. Tarih alanında DBB yaklaşım ve yöntemlerini kullanan çalışmalar için şimdilerde *dijital tarih* (DT), kültürel mirasa dair çalışmalar için *dijital kültürel miras*, metin neşirleri için *dijital yayınlama* kullanılmakta ve bunlara dair çalışmalar zaman geçtikçe kendilerine literatürde yer bulmaktadır. Gelecekte bu alt alanların çoğalması da mümkündür. Örneğin bu kitapta tarih alanına giren konulara dair farklı disiplinlerden yazarların makalelerine yer verildiğinden DBB ve DT olarak bir odaklanma söz konusu olmuştur.

DBB ve DT alanı bilim insanlarının ve tarihçilerin şimdiye kadar tecrübe ettiği çok ötesinde yeni açılımlara sahip gözükmektedir. Bu açılımların kapsamını dört başlıkta toparlayabiliriz. Birincisi yaklaşım ve yöntemlere dair açılımlar (bilginin, verinin, teknolojinin tanımı ve mahiyeti, yöntem ve kaynaklar); ikincisi, teknolojik ve bilişim altyapı ve araçlarına dair açılımlar (yazılımlar, modeller, araçlar); üçüncüsü, araştırma ve uygulama süreçlerine dair açılımlar (yapılandırılmış veri, kavram ağaçları, açık kaynak, açık veri, bağlı veri, yapay zekâ ile ortak düşünme, uluslararası

standartlar ve iş birlikleri) ve dördüncüsü, analiz, değerlendirme ve sonuçların sunumuna (mekân, metin, ağ analizleri, görselleştirme) dair açılımlar.

DBB ve DT ile birlikte bir taraftan bilginin mahiyeti diğer bir taraftan tarihe yaklaşımla ilgili ciddi tartışmalara girmek gerekmektedir. Örneğin disiplinlerarası yaklaşım, evrensel bilgi, yerel çeşitlilik, çokkültürlülük, bilgi üretiminin demokratikleşmesi gibi pek çok konu ile ilgili tartışmaların yenilenmesine ihtiyaç belirmektedir. Neticede bilgi, bilginin üretimi ve bunun çok katmanlı varlığı ve uygulama sonuçlarına yönelik yeni bir dönüşüm yaşanmakta DBB süreçlerinin temeli olan veri ile bilgi arasındaki ilişkinin yeniden ele alınması gerekmektedir. Zira veri bilimi ve uygulamaları alanındaki gelişmeler, bunların kullanımın gittikçe kolaylaşması ve daha az maliyet ya da açık erişim/veri ile erişilebilir olması geçmişte gündeme gelen pek çok ideal düşüncüyü bugün, eskisinden çok daha iyi bir şekilde hayata geçirmeyi mümkün kılmaktadır. Bu da tarihcilikteki ve tarihyazımındaki tanımlar, temsiller, tercihler ve öncelikler için yeni tartışmalar ortaya çıkmaktadır.

Bu tartışmalara ilave olarak yukarıda ifade edildiği gibi DBB yazılı, görsel, işitsel kaynakların dijitalleştirilmesi, yapılandırılmış veri ve veri tabanları oluşturulması, dil, çeviri, kronoloji araçlarının geliştirilmesi, makine öğrenmesi/yapay zekâ, metin analizi, mekânsal analiz ve ağ analizi ya da üç boyutlu, artırılmış/sanal gerçeklik gibi farklı uzmanlıkları kapsayan çok geniş bir alana dönüşmüştür ve gün geçtikçe kullanım çeşitliliği ve kapsamı genişlemektedir. Burada en önemli belirleyiciler veri ve büyük veri¹ ile bilişim alanındaki çalışmalar ve gelişmelerdir. Farklı kaynaklar ve temalar üzerine yapılan çalışmalar ve dijitalleştirme süreçleri pek çok disiplinde büyük veri oluşturmakta, verinin farklı boyutlarına ve uygulama biçimlerine dair fikirler ortaya çıkarmaktadır. Eş zamanlı olarak bilişim alanı hem veride ortaya çıkan yeni uygulama ve ihtiyaçlara hem de teknolojideki gelişmelere göre yeni yazılım araçları ve uygulamaları geliştirmektedir. R ya da Python gibi programlama dilleri DBB’de ihtiyaç duyulan pek çok uygulamayı yapma kapasitesine sahipken, bu diller dışında DBB’nin her alanı ile ilgili -açık kaynak ya da ücretli- bağımsız ya da web tabanlı program ve uygulamalar yazılmaktadır.

---

1. Büyük verinin beş özelliği verinin sahip olduğu (5V) hacim, hız, çeşitlilik, doğruluk ve değer olarak ifade edilir. Bunlar günümüz için geliştirilmiş tanımlardır. Tarihi veriler için ise bunlardan bazıları (örneğin hız) sağlanamasa da bu, tarihi verilerin büyük veri olmadığı ya da büyük veri için geliştirilen uygulama ve analiz biçimlerini kullanamayacağı şeklinde değerlendirilmemelidir. Bkz. Yunus Uğur, “Big Data in Ottoman Urban Studies: A Relational Approach to the Archival Data and to Socio-Spatial Analyses of an Early Modern Ottoman City”, *Social Sciences*, 7, sy. 4 (2018): 1-12.

Bunların ötesinde bilişim alanındaki en büyük saha olarak makine öğrenmesi ve yapay zekâ çalışmaları ile bilim insanlarına çok daha geniş bir alan açılmaktadır. Bilim insanları yapay zekâ ile birlikte düşünerek soru ve temaları şekillendirecek ve bundan sonra yapay zeka yazılımları ile ortak çözümler bulmak ortak yayınlar yapmak durumunda kalacak gibi gözükmektedir.

Bu anlatılanlardan bir sonuca ulaşmak gerekirse, geçmişteki beşerî ve sosyal bilimler ile teknoloji ve bilişim alanları ilişkisine göre bugün en büyük yenilik ve DBB alanının/adlandırmasının özgünlüğü beşerî ve sosyal bilimlerin artık “öğrenen” ve “üreten” bir bilgi işlem teknolojisi ile muhatap olmasıdır. Başka bir ifade ile karşı karşıya kalınan yenilik bilişim teknolojileri ve uygulamalarının, alet/araç olarak bilgi üretiminde kullanılması gibi bir durumdan bilim insanlarıyla ortaklaşa çalıştıkları (insan-makine) ve bilgi öğrenen ve üreten bir konuma ulaşmasıdır.² Yukarıda ifade edilen DBB ile ortaya çıkacak bilginin mahiyeti, aktörleri ve üretim süreçlerine dair değişim vurgusu tam da bununla ilgilidir. İnsanın bilgi üretimindeki aktörlük kapasitesini zayıflatması mümkün olan bu süreç tam tersine insanın düşünce ve uygulama ve hatta zihni kapasitesini artıracak bir sonuç da üretebilir.³ Örneğin tarihçilerin çalışmalarında arşive ve kaynaklara ayıracakları vakit görece azalırken yorum ve değerlendirmelere ayıracakları vakit artabilir.

Burada önemli bir yere konumlandırdığımız büyük veri ile ilgili Şevki Işıklı'nın yaptığı değerlendirme büyük verinin bilim insanları için ortaya çıkardığı yeniliklere işaret etmektedir.⁴ Bazılarını sayacak olursak büyük veri öncelikle kullanılabilir, anlık, hazır veri ortaya koymakta, sosyo-teknik disiplinlerarasılığı zorunlu kılmakta, hız ve çevikliği yani hareketliliği artırmakta, veri kaynağını bütüncül ele alma niteliği getirmekte dolayısıyla örnekleme çalışmayı azaltmakta, karar-destek bilimlerine büyük katkı sağlamakta, öngörü yerine tahmin, yasa yerine trendi ve korelasyonları öne çıkarmakta, nesnellik ve doğruluk tasarımını yeniden ele almayı gerektirmektedir. Bunlarla birlikte bir kısım sorunları da ortaya çıkarmaktadır.

2. Bkz. Yunus Uğur, “Tarihçilik Sahasında Teknolojik İmkanlardan Yararlanma”, *Tarih Bilimi ve Metodolojisi*, M. Yaşar Ertaş ed., İstanbul, İdeal Yayıncılık, 2019, 377-381; Fatma Aladağ, “Dijital Beşerî Bilimler ve Türkiye Araştırmaları: Bir Literatür Değerlendirmesi”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 18 (2020), 774.

3. Daha karamsar bir sorgulama için bkz. Ben Williamson, “Kuramcının Ölümü ve Dijital Sosyal Araştırmada Veri ve Algoritmaların Ortaya Çıkması” Erişim 27.4.2023, <https://www.sosyalbilimler.org/dijital-arastirma-ve-ri-algoritma>.

4. Şevki Işıklı, “Büyük Veri, Epistemoloji ve Etik Tartışmalar”, *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*, 2014 Fall/Güz, Cilt/Vol: 5, Sayı/Num: 17, Erişim Tarihi: 27.4 2023.

Örneğin etik yoksunluk, veri tabanlı dolandırıcılık, mahremiyetin ihlali, veride büyüklük-bütünlük sorunu bunlardan bazılarıdır. Eldeki büyük verinin evrensel veriyi adil temsil etmemesi ve -geçici de olsa- daha çok ABD-Avrupa merkezli olması meselesi de bunlara eklenebilir. Sonuçta veri sahasındaki bu yeni durum bilimin mahiyet ve süreçlerine de etki eder. Statik, analog olandan dinamik ve dijital veri ve değerlendirmelere; hesaplamalı düşünmeye, çok disiplinli yetenek ve çalışmalara imkân tanır. Dünyadaki akademik kaynaklara erişim konusunda bilim insanlarına görece eşitlik sağlarken “Google uzmanları”na karşı onları zor durumda bırakır.

***

DBB yaklaşım ve yöntemlerinin gelişimine, kapsamına ve DBB'nin farklı sahalardaki (özellikle dijital Osmanlı çalışmaları) uygulamalarına dair envanter çalışmaları ve değerlendirmeler son birkaç yılda çeşitli yayınlarla ortaya konulmuştur.⁵ Yukarıda DBB'nin bir alt alanı olarak gelişen ve bu kitabın da bir örneğini verdiği DT alanı üzerinde ise biraz daha durmak uygun olacaktır.

DT, DBB yaklaşım ve yöntemlerinin tarih disiplini ve tarih temalarına dair araştırmalara entegre edilmesi ve DBB ile karşılıklı bir etkileşime girmesidir. Bu hâliyle bir taraftan DBB'nin bir taraftan tarihin alt alanı olarak literatürde yerini alır. Dolayısıyla DBB ve tarihyazımındaki gelişmelerden doğrudan etkilenir. DBB alanı üzerinde yukarıda kısaca durmuş ve DT'nin DBB içindeki konumundan bahsetmiş-tik. Bu noktada DT'nin tarihyazımı içerisinde de konumlandırılması uygun olacaktır. Halihazırda tarihyazımı içerisinde 1970-80'lerden itibaren görmeye başladığımız anlatı, dil, biyografi, mekân gibi tarihte yeni yaklaşımlara dair yapılan dönüş (*turn*) nitelmesi dijitalleşme için de yapılmış ve “dijital dönüş” (*digital turn*) olarak adlandırılmıştır.⁶ Bu noktada dijitalleşme (*digitalization*) artık tarihçiliğin bir parçası olmuşsa da bunun DT adlandırması ile tarihin bir alt alanına dönüşmesi ve

5. Bkz. Sümeyye Akça, “Dijital İnsani Bilimler: Yeni Bir Yaklaşım”, *Türk Kütüphaneciliği*, c. 32, sy. 3, 2018, 193-207; Semanur Öztemiz ve Nevzat Özel, *Dijital İnsani Bilimler Araçları Üzerine Bir Değerlendirme*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 60 (1), 2020: 390-414; Helene Snee vd., *Sosyal Bilimler İçin Dijital Yöntemler: Yöntemsel Yenilikler için Disiplinlerarası Bir Kılavuzu*, çev. Selva Ersöz Karakulakoğlu, Nobel, 2016; Fatma Aladağ, “Dijital Beşerî Bilimler ve Türkiye Araştırmaları: Bir Literatür Değerlendirmesi”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 18 (2020): 773-796; Tuba Nur Saraçoğlu, *Dijital Beşerî Bilimler Bağlamında İlahiyat/İslâmî İlimler, İslam Tetikleri Dergisi*, 12 (2), 2022: 845-891

6. Bkz. M. Yaşar Ertaş ed., *Tarih Bilimi ve Metodolojisi*, İstanbul, İdeal Yayıncılık, 2019; Y. Uğur, “Tarihçilikte “Mekânın Yeniden Keşfi”: Osmanlı Şehir Çalışmaları İçin Öneriler”, *İDEALKENT* 11 (2020): 678-700.

içeriğinin ne olduğu henüz net değildir. Bazı tarihçiler DT'yi hâlâ bir sayısallaştırma (*digitization*) yani tarihi kaynakların bilgisayar ortamına aktarılması ve kolay erişimi olarak algılamaktadır. Buna birinci düzey DT kullanımı denilebilir. Sayısallaştırma sürecinden sonra kaynakların OCR, HTR ya da kodlama yoluyla aramaya, filtrelemeye, ilişkilendirmeye ve tasnife uygun hâle getirilerek yapılandırılmış veriye dönüştürülmesine yani dijitalleştirilmesine ikinci düzey; kaynaklardaki verinin analiz edilmesi, değerlendirilmesi ve görselleştirmelerinin yapılmasına da üçüncü düzey DT denilebilir. Bu süreçlere uygulamalar ve yapay zekâ ile verinin farklı biçimlerde analizinin ve değerlendirmesinin eklenmesi, başka araştırma verilerine bağlanması dördüncü düzey olarak adlandırılabilir. Genel olarak DT'nin ve özel olarak Osmanlı tarihçiliğinin bu dört düzeyde çalışmalar üretebilmesi ve üçüncü-dördüncü düzey DT yapan çalışmaların sayısının hızla artması beklenmektedir.

Bu kısa açıklamalardan sonra kanaatimizce tarihyazımı içerisinde DT'nin yeri yine veri ve veri analizi üzerinden kurulabilir. Son yüz elli yıldır modern tarihyazımında tartışılan kaynakların temsili, kaynakların çeşitlendirilmesi, tüm aktörlerin tarihyazımına ve tarihi açıklamalara katılması, nicel ve nitel (anlatı) veri çeşitleri ve bunların analizi sorunları, her türlü temanın tarihin sorusu ve konusu hâle getirilmesi, farklı mekânsal ve zamansal ölçeklerde konunun incelenmesi, karşılaştırmalı ve bağlantılı tarih yaklaşımlarına kapı aralanması, öznellik ve nesnellik, diğer disiplinlerle ilişki ya da disiplinlerarasılık gibi meselelerin hepsi ayrı ayrı ekoller, literatürler ve örnek çalışmalar üretmiştir.⁷ DT'nin yukarıda ifade edilen DBB, büyük veri ve yapay zekâ uygulamaları ile bu tartışmaların her birine cevapları ve önemli katkıları olacaktır. Özellikle tarihi tüm kaynakların otomatik transkripsiyon (HTR) ve metin tanıma sistemleri (OCR) ile dijitalleştirilmesi sayesinde ortaya çıkacak büyük veri, tarihteki tüm aktörlerin, temaların farklı ölçeklerde ve bağlantılı bir şekilde ele alınmasına imkân sağlayacaktır. Üstelik bunlar tarihçi ve farklı disiplinlerden uzmanlar ve DBB uygulamaları ya da yapay zekâ ile ortak yapılacaktır. Tarihyazımında büyük bir tartışma olan nicel ve nitel veri ayrımı ve nicel veri için 'tarihi anlatılarda olayların sebep ve sonucuna dair bir şey söyleyemediği' ve nitel veri için 'tarihi anlatıları ölçeklendirilme ve net veriden yoksun bıraktığı' gibi eleştiriler DT ile son bulacak gibi gözükmektedir. Eldeki DT çalışmaları veriyi

7. Bu tartışmaların detayı için bkz. M. Yaşar Ertaş ed., *Tarih Bilimi ve Metodolojisi*, İstanbul, İdeal Yayıncılık, 2019; John Tosh, *Tarihin Peşinde*, çev. Özden Arıkan, İstanbul, Tarih Vakfı Yay., 2008; G. George Iggers, *Yirminci Yüzyılda Tarihyazımı : Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme*, çev. Gül Çağlalı Güven, İstanbul, Tarih Vakfı, 2000.

bir bütün olarak ele almayı ve tüm veriyi araştırma sorusuna göre kullanmayı sağlamaktadır.

Başka bir ifade ile DT, arşiv belgelerinin erişilebilirliğini, okunurluğunu ve anlaşılabilirliğini sağlayan yaklaşım ve yöntemlerle tarih araştırmalarına farklı bir bakış açısıyla bakmayı ve bambaşka araştırma sorularının ortaya çıkmasını sağlayacak gibi gözükmektedir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş coğrafyalardaki uzun süren hâkimiyeti ve kayıt tutma geleneği ile ortaya çıkan devasa arşiv kaynakları, DT'nin Osmanlı tarihi araştırmalarında kullanılması konusunda büyük bir potansiyele sahiptir. Bu kitapla amaçlanan, okuyucuya DBB ve DT'nin temel tartışmalarını ve dijital Osmanlı çalışmaları (DOÇ)⁸ diye adlandıracağımız uygulamalarını çeşitli örnek çalışmalar çerçevesinde göstermek ve böylece DBB, DT ve DOÇ için araştırma gündemlerimizin ne olabileceğini tartışmaktır. Ayrıca beşerî bilimler araştırmalarında belirlemekte olan yeni metodolojilerin farkındalığını artırmak ve daha da önemlisi DBB'nin gün yüzüne çıkaracağı muhtemel yeni soru/neları ve uygulamalı DT ve DOÇ araştırma imkân ve süreçlerini tartışmak için bir zemin oluşturmaktır.⁹

Bu genel mülâhazalar çerçevesinde elinizdeki kitapta Osmanlı tarihine dair DBB ve DT yaklaşım ve uygulamalarını kullanan on makale mevcuttur.¹⁰ Bu makaleleri üç bölüme ayırmak uygun gözükmiştir. Birinci bölüm DBB ve DT yöntemleri ve Osmanlı tarih çalışmalarında hayati öneme sahip dil-metin çalışmalarına dairdir ve üç makale içermektedir. İkinci bölüm veri tabanı ve ağ analizi çalışmalarına dair iki makaleden üçüncü bölüm ise mekân analizine dair beş makaleden oluşmaktadır.

Yunus Uğur'un makalesi bir Osmanlı kültürel mirası projesinden yola çıkarak DBB'nin hangi biçimlerde bu çalışmaya katkıda bulunduğunu ortaya koymaktadır.

8. Bu adla 2022'de kurduğumuz öncü bir web portalı için bkz. <https://www.digitalottomanstudies.com/>.

Ayrıca bu çalışma yapılırken yayınlanan ve Ali Yaycıoğlu ve Nora Barakat ile editörleri arasında bulunduğum *Journal of Ottoman and Turkish Studies*'in "Dijital Osmanlı Çalışmaları" özel dosyası (Güz 2022, 9/2) içerdiği 25 yazı ile alana önemli bir katkı sağlamıştır.

9. Kahraman Şakul, Yunus Uğur, Abdulhamit Kırmızı, "Türkiye'de Deneysel ve Dijital Tarihçiliğin Gelişimi İçin Bir Strateji Çerçevesi" A. S. Özkaya ed., *Türk Askeri Kültürü: Tarih, Strateji, İstihbarat, Teşkilat, Teknoloji*, İstanbul: Kronik Yayınları, 2019, 718-728.

10. Bu makalelerin dokuzu, 7-9 Eylül 2022 tarihinde İstanbul Medeniyet Üniversitesi'nde gerçekleştirilen III. Uluslararası Osmanlı Kongresi'nde (OSARK) sunulmuştur. Bu kongrede özel oturum şeklinde düzenlenen üç panel bu sunumlara ev sahipliği yapmıştır. Bu imkânı bizlere sağlayan kongre düzenleme heyetine teşekkür ederiz. Kongre detayları ve programı için bkz. <https://www.osmanliarastirmalari.org/>